

SZÖVEGGYŰJTEMÉNY A RÉGI MAGYAR IRODALOMBÓL

1—2.köt. Második, javított és átdolgozott kiadás. Szerkesztette; Barta János és Klaniczay Tibor. Átdolgozta: Klaniczay Tibor. — 1. Középkor és reneszánsz. A második kiadás sajtó alá rendezésében közreműködött: Károly Sándor és Végh Ferenc. — 2. Barokk. A második kiadás sajtó alá rendezésében közreműködött: Végh Ferenc. Bp. 1963—1966. Tankönyvkiadó V. 859 l. XLVI t.; 861 l. XXIV t. (Egyetemi segédkönyv.)

Az egyetemi *Szöveggűjtemény*nek a régi magyar irodalmat bemutató két kötete 1951—52-ben látott napvilágot Barta János és Klaniczay Tibor szerkesztésében, s az útörös nehéz feladatát végezte. E sorok írója a megindulástól kapcsolatban volt a szöveggűjtemény munkálataival: egyes részek sajtó alá rendezését végezte, de több ízben bírálta is kiadványunkat, így 1954-ben a Felsőoktatási Szemle hasábjain, majd 1955 novemberében egy, a Művelődési Minisztérium megbízásából készült részletes recenzióban. A kiadvány érdemeit nem kell méltatnunk: soha előtte nem volt gyűjtemény, amely annyi és oly sokrétű szemelvényválogatásban ismertette volna 1772 előtti irodalmunkat. Meg is kedvelte hallgató és tanár egyaránt, s ma már közvélemény, hogy aki ezt a szemelvény-anyagot jól ismeri, megszerzte a régi magyar irodalom tanulmányozásához szükséges alapvető tájékozottságot.

Mindezek ellenére már 1955-ben felmerült a *Szöveggűjtemény* javításának igénye, az alapos átdolgozást pedig feltétlenül szükségessé tette a magyar irodalom nagy kézikönyvének megjelenése, hiszen ez, egészen természetesen módon, az egyetemi oktató munka gerincévé vált. A gyűjtemény első kötete 1963-ban, a kézikönyv induló kötetével csaknem egyidőben, látott napvilágot, a másodikra azonban 1966-ig kellett várunk. Az átdolgozás munkáját Klaniczay Tibor végezte Károly Sándor és Végh Ferenc közreműködésével. A két kötet időbeli elhatárolása a kézikönyv periodizációja szerint alakult: az első a középkor és a reneszánsz szövegeit tartalmazza (beleértve az utóbbiba a késői reneszánsz korszakát is), a második a barokknak jutott; a legelső szöveg az Imre herceg számára készült *Intelmek* egy részlete, az utolsó egy XVIII. század második feléből származó népszerű ének. Érzésünk szerint nincs egészen megoldva a *Szöveggűjtemény* időbeli lezárásának kérdése. Szép és természetes a késői reneszánsz (manierizmus) szövegeinek az első kötetbe utalása, várnök azonban, hogy gyűjteményünk érzékletesen

a barokk „kifutását” is. Különösen Mészáros Ignác *Kártigámjának*, esetleg Kónyi János valamelyik szövegének hiányát tehetjük szóvá: a XVIII. század nyolcadik évtizedében a barokk-rokokó próza virulens továbbélését bizonyíthatják volna.

A szövegválogatás, az első kiadáshoz képest sokat változott, finomodott. Örömmel látjuk, hogy a szerkesztő számos régebbi javaslatunkat magáévá tette. Bővült némileg a középkori válogatás, a humanista szövegek sora, de a barokk antológiája is. Szerencsésnek tartjuk, hogy a II. (barokk) kötet terjedelemben pontosan annyi, mint a két előbbi korszakot összefogó, ez az arány jól mutatja, irodalmunk folytonos gazdagodását mennyiségben és esztétikai értékben egyaránt. Nem tartjuk célunknak a két kiadás szöveg-állományának pontos egybevetését, inkább arról szeretnénk nyilatkozni, minek örülünk különösen, s mit hiányolunk még ebben a gazdag antológiában is.

Régi magyar irodalmunk két vitán felül álló klasszikusa a teljességet megközelítő válogatásban szerepel: Balassi minden verse és *Szép magyar komédiája*, Zrínyi egész *Szigeti veszedelme*; kielégítőnek látjuk Janus Pannonius, Szkhárosi Horvát András, Tinódi, Heltai, Bornemisza (legfeljebb a *Postilla*-kötetektől lehetett volna közölni egy vagy két szép elbeszélő részletet!), Rimay, Nyéki Vörös, Gyöngyösi Tótfalusi, Bethlen Miklós, Rákóczi Ferenc, Bethlen Kata, Mikes Kelemen és Hermányi Dienes József (az első kiadásból hiányzótt!) szerepeltetését. Örömmel üdvözljük a *Három kőrösztýén leán* c. középkori drámát, a Karthausi Névtelen *Exemplum mirabilis-jét*, Károli Gáspár *Két könyvének* felvételét, a XV—XVI. századi humanista irodalom megbővítését, a Ponicánus-novellát, Bogáti Fazekas Miklós pompás *Énekek éneke*-fordítását, az *Eurialus és Lukrécia*t, a Szamosközi-részletet (a szemelvény kiválasztása is nagyon jó!), a Wathay-mutatványt, Miskolci Csulyak és Pécseli Király Imre szerepeltetését, a *Constantinus és Victoria* bemutatását, az Apáczai fordította *Tanács* közlését, a Florentina-részletet,

Koháry István szép leíró versét, Kiss István *Jeruzsálemi utazását*, Illei *Tornyos Péterét*. E rövid felsorolásból is kitűnik, hogy a szerkesztő mily finom érzékkel bővítette meg a régi magyar irodalom hagyományos olvasmány-kanonát. Csak dicsérni tudjuk, hogy figyelme még az újabb Szentpáli Ferencnek tulajdonított *Imago veritatis* is kiterjedt; egy hajdan igen divatos műfaj a paszkvillus, legszínvonalasabb képviselőjére irányította vele a figyelmet.

Továbbra is érezzük persze néhány író vagy szövegrészlet elmaradásának hiányát. Szóváteesszük e kívánalmakat is, annak tudatában, hogy a kötetek terjedelme tovább aligha emelhető, és a szerkesztő válogató szándéka nyilván bővebb volt a korlátok lehetőségénél. A középkori magyar irodalom legszebb szövegei közé tartozik a *Barlám és Jozafát-legenda*: az unikornis-példázat nem mutatja eléggé a jelentőségét. Fájdalmasan nélkülözzük a *Példák könyvének* remekbe készült *vado mori*-ját, mi akár a Kükülléi-szöveg feláldozása árán is helyet teremtetünk volna a számára. Megmaradhatott volna a régi antológia rövid Melius-szemelvénye. Elkelve takarékos válogatás Baranyai Decsi *adagiua*iból is. Hiánynak érezzük, hogy Pázmánytól nem szerepel teljes szöveg. Hogyan világítsuk meg egyetemi hallgatóknak Pázmány szerkesztő művészetét, ha szöveggyűjteményünk egy beszédét sem adja csontkítás nélkül? Káldi György írói teljesítménye szintén megérdemelne a bemutatást, akár pl. a „beszélő köntös” híres anekdotájának közlésével. Lépes Bálint *secentista*-modora jól jellemezné a barokk próza különlegességeit, akárcsak Hajnal Mátyás egy rövid szövege. (Az akadémiai kézikönyv mindkettőről részletesen, elismeréssel szól!). Érdeemes lett volna Prágai András *Serkentő órájának* megismertetése is, annál inkább, mert a gyűjtemény teljes terjedelmében adja Rimay Jánosnak vele foglalkozó híres levelét. Gyűjteménybe kívánkoznék Thordai János *Epiktetos-jordításának* valamelyik részlete is; a teljes szöveget Keserű Bálint a szegedi egyetem 1963. évi Actaiban adta ki. A magunk részéről kívánatosnak tartjuk a magyar puritánusok „népművelő” írásainak ismeretét is (Mikolai Hegedűs János, Medgyesi Pál, Diószegi Bónis Mátyás jöhetnek volna számba), bár az esztétikai szempontú válogatás jelentőségét szívesen elismerjük. Kár, hogy az un. régi típusú népballada teljesen áldozatul esett a terjedelem korlátainak, noha az első kiadásban még szerepelt néhány. (A *Kádár Kata* pl. azért maradt el, mert a vele kapcsolatba hozható *Telamon-história* is — helyesen — kiesett).

A régi magyar irodalom jellegéből következik, hogy számos, főleg latinból készült fordítás szerepel gyűjteményünkben. Ezek

tüzetesebb kritikájára nem vállalkozhatunk, de megemlítnék néhány olyan észrevételt, amely már 1955-ös bírálatunkban is felmerült, az új szöveggel kapcsolatban mégis változatlanul időszerű. A II. kötet 758. lapján a Czvittinger-fordításban ezt olvassuk: „... a Múzsákat pedig az Indus és Garamantis mellé számúzve...”. Indus folyó persze van, Garamantist azonban sehose találtunk, az antik világ Garamantis nimfát ismer (Vergilius; *Aen.* IV. 198): a latin szöveg egyébként *ad Garamantas et Indos relegatos*, a távoli indusokra és garamantákra utal; a klasszikus ókorban mindig ezzel a két népnévvel jelölték az ismert világ határait. Ezek más között szövegekben is előfordulnak (pl. Zrinyinél, Apáczainál), kissé furcsa tehát, hogy a Czvittinger-szöveg nem pontosan hozza őket, sőt a csatolt magyarázat is megerősíti a szóváteett félreértést. A fordítás egyébként szép és magyaros, de kizárólag az értelem visszaadására törekszik; ha a fentebbi szövegösszefüggésben kihagyom a *patrios larest*, a Múzsák mellől pedig a *tranquillitatis amantissimas* jelzőt, mint ahogyan a fordítás szerzője teszi, akkor Czvittinger humanista stílusát némileg elszíntelenítem. Érzünk szerint ezeknek a műfordításoknak — amennyire lehet — alkalmazkodniuk kell az eredeti mű stílusának jellegzetességeihez. Éppen ezért csatlakozunk Kardos Tibor egyik kritikájának ahhoz a megjegyzéséhez, hogy szellemes modernizálásaink közben ne csúszunk le a csibész-nyelv szókincséig, amint azt egy Janus Pannonius-fordításban olvashatjuk („kinyírhatnak”, „kiszúrhatnak”, I. 174.). Megelégedéssel látjuk viszont, hogy a fordító Janusnak anyja halálára írt szép elégiájában egy szóváteett bántó magyartalanságot kijavított. Van olyan átültetés is, amely kitűnő novella, de a szövegűhűség követelményeinek nem tesz eleget. Hasonlítsa össze bárki szöveggényünk I. kötetében (184.) a kenyérmezei csata leírásának egyik részletét („Hol vagy, hol vagy Báthori...”) Bonfini eredetijével (az 1568-as bázeli Zsámboki-féle kiadás 638. lapján), egész sor kihagyást, összevonást, szépírói átszínezést fog megállapítani. Azt hisszük, ez mégsem lehet célja az egyetemi oktatás számára készült antológiának. A modern szépírói ambíciók során viszont fordítatlanul maradnak az ilyen jellegzetesen humanista stíluséktípusok, szójátékok; „... ubi es castitatis specimen, fidei propugnaculum et severae integritatis exemplum, sicubi locorum es...?” Mintha a fordító „realizmus-igénye” szégyenlette volna őket átültetni!

Már említett 1955-ös dolgozatomban javasoltam a szöveggyűjtemény filológusabbá tételét, Gondoltam a között szövegek leőhelyének, kézíratainak pontos feltüntetésére, az apparátus némi szaporítására, néhány kézirat sorsának rövid ismertetésére. Az Ehren-

feld-kódex felfedezésének érdekes körülményei, a Löweni-kódex sorsa, Bornemisza *Elektrájának* felbukkanása, Mikes leveleskönyvének hazakerülése, vagy más hozzájuk hasonló érdekesség idekivágnak, jól szolgálná hallgatónk filológiai nevelését. Felvettem azt a javaslatot is, nem lenne-e helyénvaló néhány régi szöveg betűhív közlése, valamint a latin nyelvű alkotások egyik-másik szakaszának eredetiben való bemutatása is (pl. egy-két Janus-epigramma vagy a *Búcsú Váradtól*). Mindebből kevés valósult meg, jórészt nyilván terjedelmi okokból. A jelenlegi filológiai apparátus bírálata során rövid megjegyzésekre szorítkozom csupán, inkább véletlenül talált, mintsem egészen rendszeresen gyűjtött adatokra. Némi részletességgel a kötetek végén elhelyezkedő jegyzetanyagot bírálok. A szöveggondozást és a nyelvi magyarázatokat egybefogom.

Vásárhelyi András énekének 13. szakaszában (I. 136) sajtóhiba van: *asszonyoknak* kell. Janus Guarino-panegyrikosának (I. 134) 333. sorát szintén értelmetlenül töltelék torzítja. — Heltai LXXI. meséjében (I. 404) a 6. sorban csak akkor van a szövegnek értelme, ha az elveszett szót *elvezettre* javítjuk (Ti. a háj a farkas gyomrát elvezette, megvesztette azaz elrontotta). A 436. lapon a *Balassi Menyhárt árulatása* második részében a helyes szöveg ez volna; „ha a baromhajtásra kel a dolog”, nem pedig *kell*. A 443. lapon Balassi Menyhárt nyilatkozata („elébb másfél százint voltam, mostan pedig mása szeke-rint vagyok”) nyelvi magyarázatot igényelne; valószínű értelme az, hogy a másfél százat nyomó bűneiből valamennyit lerakott, most már csak száz marad. A régi mázsá száz fontot (kb. 50 kg.) nyomott. — Bizonyos, hogy az *Elektra* IV. felvonásában *Amphiraon Király* (I. 479) helyes alak? Borzsák István felhívja rá a figyelmet (*Az antikvitás XVI. századi képe*. Bp. 1960. 50–51.): e részlet legalább jegyzetet kívánna, mert a görög mitológia csak Amphiraost ismer. Ugyancsak Bornemisza-szövegben, a Sztárai Mihályról elmondott anekdotában (I. 503) „hogy leülnek” helyett *leülnek* olvasandó, amannak ugyanis magyarul nincs értelme, a *leülni* nem lévén izes ige. — Balassi híres versében (*Hogy Júliára találta*) a 3. versszakban (I. 634) az első kiadásból átvett sajtóhibával *gönyörö-t* olvasunk! A 648. lap alján az argumentum fordításában akad sajtóhiba, a 649. lapon pedig az *Ó nagy kerek kék ég* argumentumának fordításából kimaradt a *miser* (attributum praedicativum!) átültetése. — Magyar István szövegében (I. 721.) az „özvegyeknek és árváknak számos sokasulása” hibás, *sámok sokasulása* (azaz számuk növekedése) a helyes. — Valamelyik kritikámban már szóvá tettem, hogy

értelmetlen Sárközi Máté *Cantio de militibus*-nak ez a sora; Kerubimon élő Isten” (I. 726). A pontos szöveg *Kerubimon élő Isten*. Idézet ez a 80. zsoltsár első verséből: Károli Gáspárnál; „aki kerubikon ülsz”, Szenczi Molnárnál „Ki ülsz a kerubimokon”. A *kerubim* egyébként a *kerub* héber többesszáma. — Rimay János Balassi előszavának költő-felsorolásában (I. 778) a Sammartanus név *h-val* fordul elő a sajtóhiba ördögének jóvoltából. A 779. lapon *maloz*a nem mazsolát jelent, hanem édes bort, hiszen benne van a szövegben, hogy isszák. (Egyébként vö. Bárczi SzófSz. 199. 1.). A 783. lapon előforduló „nyelvek esporja” kifejezésben az érteleme aligha kard, a szó valószínűleg a német *Sporn* származéka, amelynek van „vágóorr, hegyes vas” jelentése is. — Szepsi Csombor Márton Varannón volt prédikátor, nem Varanszón (I. 794). Ugyancsak Szepsi Csombor-szövegben ezt olvasom; „de felettük karcsúk” (I. 798), nyilván *felette karcsúk* kell a holland leányok dicséretére. — Apor Péter leírásában (II.703) a *kártya* (= faveder) magyarázatra szorulna, mert székely tájszó. — Hermányi Dienes 121. történetében (II. 773) az „evokálni akarja” fordulat nem azt jelenti, hogy ingerel, biztat (29. jegyzet), hanem azt, hogy *perbe idézni kívánja*, ti. a direktor, a jogügyi igazgató (director caesarum regalum), az állami főügyész. Mindez egyébként a contextusból világosan kiderül.

Abbahagyom azonban ezt az aprólékoskodást, s rátérek a tárgyi jegyzetek kiegészítésére. Megjegyezni kívánom, hogy általában nagyon színvonalasak, a megjelölt fogyatékoságok egészen alacsony hibaszázalékot adnának. Az Imre-legendában (I. 822) utalás történik a Szent György-kápolnára. Ilyen nem *talán*, hanem bizonyosan volt, sőt van Veszprémben: restaurált maradványai láthatók. — Az valószínű, hogy Anonymus *Dentümogyeren* Baskiriát érti, a jegyzetnek (I. 823) azonban magyaráznia kellene, hogy ez a név valójában a Don melléli őshazára vonatkozik. (Vö. Németh Gyula: *Magyar törzsnévek a baskiroknál*. NyK. 1966. 35–50). — Kézai Simon forrását, Orosiust (I. 825) nem szabad így idézni; *Historiarum adversum(!) paganos*, mert csak a teljes címek van értelme; *Historiarum adversus paganos libri VII* — A Képes Krónikához csatolt 17. jegyzetben (I. 827) nem elégednék meg annyival; „mikor a mise Exsurge szóval kezdődik”: meg kellene mondani, hogy ez a Dominica in Sexagesima, a húsvét előtti 8. vasárnap, naptár szerint 1074. február 26. — A Karthausi Névtelen szövegének magyarázatai között azt olvasuk (I. 828), hogy a Vulgata-fordító Jeromos „dalmát származású volt”: pontosan dalmata-latin. Csak később, az elszlávosodott dalmátok között keletkezett az a hagyomány,

hogy Jeromos szláv nyelven is készített fordítást. Jeromos anyanyelve tehát latin volt! — Janus Pannonius magyarázatai között (I. 829) előfordul az az állítás, hogy a *Szunnyog* (*Culex*) nem Vergilius műve. Havas László nemrég igen tartalmas dolgozatban foglalta össze a Vergilius javára szóló bizonyítékokat. (Az Ókortudományi Társaság Kiadványai, IV. Bp. 1963. Különlenyomat az Antik tanulmányok 1963. évfolyamából) — Oláh Miklós *Hungariájának* jegyzetei között — egyébként helyén kívül — azt találom, hogy Báthori László a bibliát magyarra fordította. Régi irodalomtörténeti közhely, de Mezey László bebizonyította, hogy Báthori legfeljebb másolta, esetleg magyarázta a *Huszita biblia* valamelyik változatát. (Vö. Mezey László; A „*Báthory-biblia*” körül. MTA I. OK. VIII. 1956. 191–221.). — Török Bálint felesége, Pemflinger Kata (I. 832) valószínűleg nem a szebeni comes leánya volt, hanem gazdag budai polgárcsalád sárja. — Fekete (Cserni, Csorni) Iván esetében (I. 832) meg kellett volna jelölni szerb származását — Nem hiszem, hogy a „lökörömré nyírt haj” kifejezés (I. 834) annyit jelent, hogy „kb. egy lököröm hasszúságú lehetett a kat. papok haja”. A képes kifejezés pusztán azt kívánja érzékeltetni, hogy a nyírt *tonsura* alatt úgy tesz a papok haja, mint a lökörömré ráboruló, meghagyott szörkoszorú. — Furca az a stilisztika (I. 834), hogy a konstanzi zsinaton három pápát is „elcsaptak”, szebb lenne: letették őket. — A Judit-történettel kapcsolatban (I. 835) miért „egy zsidó város”-t említettünk és nem Bethuliát? — A Heltai Gáspárt magyarázó 9. jegyzetben (I. 836) a Balázs-nap és a György-nap dátuma felcserélődött; az előbbi van februárban, az utóbbi áprilisban. Ugyanitt a 10. jegyzetben meglepetéssel látom, hogy a *csörcöt* még mindig *csösznek* értelmezik, holott világosan ökröt jelent. Ezt már Czöbel Ernő bebizonyította (MNYr. XXXVIII.), a szócikk megtalálható az Etymológiai Szótárban is (1184. has.), Heltai szövegein kívül Prágai Andrásnál is előfordul ez a kifejezés. — A 837. lapon a Batthyány-név kétszer is rossz helyesírással szerepel. — A *Debreceni disputában* Logicus Lajos (I. 838) nem „valamelyik erdélyi antitrinitárius prédikátor gúnyveve”, hanem pontosan Szegedi Lajosé. Ugyanitt miért nem magyarázzuk Charianus Jánost? Valószínűleg Sommer János kell érteni (*A magyar irodalom története*. II. köt., 1964. 328.). A *Debreceni Disputa* 5. jegyzete (I. 838.) ismét nem pontos; a Melius-idezte Trinitas-bizonyíték (*Comma Johanneum*) nem Hieronymus hamisítványa, legkorábban a 6. századi latin szövegekben fordul elő a *kitoldott* formula, görög textusokban meg éppen csak a XIV. században. (Vö. RGG. I. 1909. 1867. h.). Az antitrinitárius köztudat per-

sze Jeromost vádolta hamisítással, de az orthodox közvélemény nyomása akkora volt, hogy Erasmus is visszavette Újszövetsége későbbi kiadásaiiba a hamisnak ítélt betoldást. — Az *Apollonius-történet* (I. 839) görög regény, már i. sz. III. században felbukkan latinul, a *Gesta Romanorumé* csak késői változat. (Vö. Révay József: *A szerelmes delfin. Ókori aekameron*. Bp. 1962. 405. skk.) — A Balassi Bálint által pompás költői fogással megtámadott Cupido-ábrázolás (I. 844) általában használt reneszánsz-platonista közfelfogás: hogy az *Eurialus és Lukrécia*-ban is előfordul, nem bizonyítja Dobó Jakab szerzőségét. Balassi verse is csak annyit, hogy Dobó Jakab szintén ismerte ezt a toposzt! — Cevia olasz város nincs (I. 847), csak *Cervia*. — A Szepsi Csombor emlegette amsterdami *boloniak* (I. 851) nem olaszok voltak Bolognából (itt nem volt komoly reformátori mozgalom!), hanem franciák Boulogne-ból. Meg is mondja a szerző, hogy *franciául* prédikáltak nekik. A kelta eredetű két városnév persze azonos! — Helyes lett volna megjelölni (II. 828), hogy két Gergely nap van; március 12 (Gregorius Magnus) és május 9 (Gregorius Nazianzenus). — A „Delirant regens, plectuntur Achivi” nem Vergícius-idezet (II. 837), hanem Horatiusé (*Ep.* I. 2 : 14). — Giovanni Battista Guarini születési éveinek (II. 854) 1538-at tudjuk — Pápai-Páriz szerint „Életének könyve”, (II. 855) hanem *Életnek könyve* címen írt verses életrajzt Tótfalusirol.

Szólni kellene még a szövegeket bevezető rövid tanulmányokról. Ezek többnyire pontosan, tömören foglalják össze az irodalomtörténeti tudnivalókat. Nem a szerzők tehetnek róla, hogy az irodalomtörténeti kutatás néhány ponton máris túlhaladt megállapításaikon (Janus Pannonius alighanem Kesincén született, Balassi János éneke hihetleg a XVII. századba való, a *Sebes agynak késő sisak* Prágai Andrásnak tulajdonítható, az Anonymus-kérdésben is nagy fordulat történt, stb.). Néhány kisebb megjegyzésünk inkább csak stilisztikai jellegű, s a fogalmazás finomítására tenne javaslatot. Nem írnek pl. Temesvári Pelbárt esetében „középkori áltudomány”-ról (I. 102), hiszen akkoriban objektíve az volt a tudomány, amit Temesvári képviselt. — Kevés adatunk van arra, hogy városi lakosság számára magyar nyelvű könyveket készítettek (I. 106), a laikus vallásosság inkább közvetve befolyásolta kódex-irodalmunkat. — A *Szabács viadala* esetében (I. 130) az érvek túlnyomó többsége a hitellesség mellett szól. — Furca az, hogy Csáti Demeter énekéhez a szöveg forrása-ként a Magyar Versek Könyvét jelölik meg (I. 141), hiszen megvan az már a RMKT-ban is. — Tinódi dallamai jórészt nem népi eredetűek (I. 322), hanem a középkor és a reformáció korának műzenéje alapján ke-

letkeztek. — Az Ilosvai előtti Toldi-mondákról (I. 376) alig tudunk; az írásos hagyomány a valószínűbb („Keveset olvasok róla krónikában”). — Bornemisza Péter életrajzából (I. 461) kimaradt, hogy Wittenbergben is megfordult. — A két Bogáti Fazekas Miklós életadatait (I. 519) eléggé pontosan elkülönítette Zoványi Lexicon (1940). — Bizonyára túlzás az, hogy Szenczi Molnár olykor koldusként tengődött (I. 785). Béza nem svájci költő volt, hanem francia. — Szepsi Csombor modern kiadásáról (I. 794) könyvnyű megállapítani, hogy 1943-ban jelent meg. — Apácai Csere János (II. 281) nem jobbagyszlóktól származott, az *Encyclopaediát* 1653-ban nem fejezte be, utolsó részeit hazulról küldte ki Hollandiába.

Beszámolónk túlságosan bele is merült talán a részletekbe, de teljességgel egyetértünk Rigó László megjegyzésével (ItK 1965. 536), hogy nagy kiadványaink nem

kápnak elég beható filológiai szakkritikát. Nem hallgatjuk el azonban azt a nézetünket sem, hogy sok adatot tartalmazó kiadványaink esetében még fontosabbnak tartanók a nagyon tüzetes *lektorálást*. Mindenre kiterjedő tájékozottsággal, soha nem lankadó figyelemmel senki sem rendelkezik: a dolgozó szoba légkörében kevesebbet vesz észre az ember, mint rajta kívül. A kiadók akkor tesznek szolgálatot a tudománynak, ha a szerzőket előzetes bírálat kérésével támogatják. Szövegkönyvünk szerkesztői egyébként is nyugodtak lehetnek a végzett munka felől, az eddig is kedvelt köteteket sokkal gazdagabbá, használhatóbbá, sőt kiállítás tekintetében is jóval csinosabbá tették, ezzel hálára kötelezték régi irodalmunk minden barátját, az egyetemi oktatás érdekelt munkásait.

Bán Imre

A HEIDELBERGI KÁTÉ TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON

Bartha Tibor előszavával és szerkesztésében írták: Bucsay Mihály, Esze Tamás, Módis László, Czeglédy Sándor, Kathon Géza, Nagy Barna, Tóth Endre. Bp. 1965. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 337 l. 4 t. (Tanulmányok a magyarországi református egyház négy százéves történetéből, 1.)

E könyv egy 5 kötetre tervezett egyháztörténeti tárgyú kiadványsorozat első kötete. Magának a sorozatnak a megjelentetését a Magyarországi Református Egyház 1964. évi budapesti zsinata határozta el, kegyeletes megemlékezésül az 1567. febr. 24–26-i debreceni zsinat négy századik évfordulójára. Az előttünk fekvő kiadvány előszavának — szerintünk egyébként nem túlságosan meggyőző — gondolatmenete értelmében ugyanis, a II. Helvét Hitvallás recepciójával éppen a XVI. sz.-i zsinat volt a Magyarországi Református Egyház tulajdonképpeni megalapítója.

A szerkesztői előszón kívül a kötet a következő tanulmányokat tartalmazza; Nagy Barna: *A Heidelbergi Káté jelentése és kiadásai Magyarországon a XVI. és XVII. században*, Kathon Géza: *A Heidelbergi Káté deformációja az antitrinitárizmussal folytatott harcokban*, Czeglédy Sándor: *A Heidelbergi Káté magyarországi magyarázatainak története 1791-ig*, Esze Tamás: *A Heidelbergi Káté története Magyarországon a XVIII. században*, Bucsay Mihály: *A Heidelbergi Káté magyarázatának története 1791-től napjainkig*, Tóth Endre: *A Heidelbergi Káté a magyar református gyülekezetekben és iskolákban*, valamint Módis László: *A Heidelbergi Káté magyar-*

országi irodalmának bibliográfiája 1563-tól 1964-ig. A kötet végén, külön függelékként található az olvasó az illusztrációkat, 10 fényképmásolatot a tanulmányokban tárgyalt XVI–XVII. sz.-i kiadványok címlapjairól, vagy jellemző, tipográfiai leginkább érdekes oldalairól.

Az először 1563-ban, Heidelbergben megjelent káté 1564 óta bizonyíthatóan ismeretes volt Magyarországon is, 1577-ben Huszár Dávid megjelentette teljes szövegének első magyar fordítását, s a XVII. sz. folyamán fokozatosan a magyar református egyházaknak is egyik alapvető szimbolikus iratává vált. Egymást követő újabb kiadásainak, fordításainak és magyarázatainak számbavétele így a magyar református egyházak történetének mintegy hosszsmetszetét adja, s amennyiben a református egyház története — ugyanúgy, mint minden más jelentős történeti múlttal rendelkező konfesszió — népünk általános művelődéstörténetének is szerves részét képezi, számos esetben jelentős tanulságokat szolgáltat a felekezeti kereteken is túlmutató, egyetemesebb érvényű művelődéstörténeti tendenciák megértéséhez is, s így — közvetve vagy közvetlenül — irodalomtörténetünk, természetesen első sorban a régebbi korok irodalomtörténetének tanul-